

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
E-ISSN: 2602-3792
Aralık /December, 2020/ 4 (2): ss-pp 40/53

Çoğulcu Toplum Okullarında Din Eğitiminin Birlikte Yaşama Kültürüne Etkisi

Effects of Religious Education on Culture of Living Together In Pluralist Society Schools

Muhammed Ali Yazıbaşı

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din
Bilimleri Bölümü
Assoc. Prof. Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Department
of Philosophy and Religious Sciences

Ankara/Turkey, muhammedaliyazibasi@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0369-1217>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05 Ekim/October 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 30 Kasım/November 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/ Winter-December

DOI: <http://doi.org/10.46595/jad.828675>

Cite as / Atıf: Yazıbaşı, Muhammed Ali. "Çoğulcu Toplum Okullarında Din Eğitiminin
Birlikte Yaşama Kültürüne Etkisi", *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (December2020), 40-53

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami
İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies,
Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Savaş, eğitim olanaklarının yetersizliği, ekonomik problem ve ırkçı saldırıların neden olduğu göç dalgaları, toplumsal yapıların değişmesine ve yeni toplumsal yapıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan toplumsal yapılardan birisi de çoğulcu toplumdur. Bu toplumda farklı inanç, kültür, düşünce ve ideolojiye sahip bireyler aynı ortamı paylaşmaktadırlar. Böyle bir ortamda sosyal hayatın barış ve huzurunun sağlanabilmesi için birlikte yaşama kültürünün oluşturulması gerekmektedir. Birlikte yaşama kültürünün oluşabilmesi için de herkes farklılıklarıyla kabul edilmelidir. Bu durumun oluşmasında okul ve din eğitiminin önemli rolü vardır. Bu bağlamda okullardaki din eğitiminde uygulanmak üzere Mezheplere Göre Din Öğretimi, Mezheplerüstü Din Öğretimi, Dinlerarası Din Öğretimi ve Fenomenolojik din öğretimi yaklaşımları gibi din öğretimi yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar sayesinde birey hem inandığı dinini hem de diğer dinleri kaynaklarından öğrenmektedir. Böylelikle bireyler önyargılarından ve ötekileştirme duygusundan kurtulabilmektedir. Araştırmanın amacı okulda din eğitiminin çoğulcu toplumlarda birlikte yaşama kültürüne etkisini tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma deseninden belge tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada okulda din eğitiminin insan için bir ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca birey söz konusu eğitim sürecinde farklı inanç, dil ve kültür sahibi bireyleri tanıma fırsatı yakaladığı için din eğitiminin özellikle çoğulcu toplumlarda birlikte yaşama kültürüne katkıda bulunduğu da tespit edilen önemli sonuçlardan bir diğeridir.

Anahtar Kelimeler: Okul, çoğulcu toplum, din eğitimi, birlikte yaşama kültürü.

Abstract

War, education, economic problems and racist attacks caused of migration waves which caused changes in structures and emergence of new social structures. One of the social structures is the pluralist society. This society share different beliefs, cultures, individuals ideas and ideologies with same environment. In such environment, culture of coexistence must be create for ensure peace and tranquility of social life. Everyone should be accepted with their differences for create culture of coexistence. School and religious education is important in consist of this situation. This study shows, religious education approaches is developed to apply in religious education schools like Religious Education According to Sects, Supra-sectarian Religious Education, Interfaith Religious Education and Phenomenological. Through these approaches, person learns both own religion and other religions from sources. Thus, individuals avoid their feeling of prejudices and marginalization. Aim of study, determine effect of religious education at school on culture of coexistence in pluralist societies. Document scanning method and qualitative research design used. In research, religious education at school which determined the need. First result, religious education given at school allows individual to socialize and realize skills. Another result, religious education contributes to culture coexistence, especially in pluralist societies, as individual has opportunity to get to know individuals with different beliefs, languages and cultures in education process.

Keywords: School, plüralist society, religious education, culture of living together.

1. Giriş

Okul, öğrencileri sahip oldukları yetenekleri, ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda bilişsel, duyuşsal ve psikomotor kazanımlarla donatan; onların akademik, politik, ekonomik ve toplumsal-kültürel yeterliklere sahip olmalarını sağlayan bir kurumdur.¹ Okulu bireyi bütün yönleriyle geliştirmeyi amaçlayan, amaçlı ve planlı etkilemelerin yapıldığı eğitim kurumu olarak da tanımlamak mümkündür.² O halde bir toplumda okulun genel amacı, çocukların ve gençlerin bireysel gelişimine ve topluma faydalı birey olmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca bireyin içerisinde yaşadığı toplumun kültürünü tanımasına, toplumun korunup ilerlemesine ve milli varlığın gelişip kuvvetlenmesine katkı sağlamaktır.³

Son dönemde 'öteki/ötekilerle' nasıl yaşanılacağını öğrenmek, farklı kimlik sahibi kişilerle bir arada ve barış içerisinde yaşamak önemli bir gereksinim haline gelmiştir.⁴ Küreselleşme ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişimin de etkisiyle birlikte ülkeler arasındaki sınırlar kalkmış ve dünya artık bir köy haline gelmiştir. Ayrıca savaş, eğitim, ekonomik problem ve ırkçı saldırı gibi nedenlerden dolayı dünya üzerindeki hızlı göç dalgaları toplumsal yapıların değişmesi neden olmuştur. Hatta yeni yeni toplumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Farklı inanç, kültür, düşünce ve ideolojiye sahip bireyler aynı ortamı paylaşmak durumunda kalmıştır. Söz konusu özelliklere sahip toplumlarda sosyal hayatın barış ve huzurunun sağlanabilmesi için birlikte yaşama kültürünün oluşturulması çok önemlidir. Bu konuda okul ve din eğitiminin önemli bir rolü oynayabilir. Çünkü okullar farklı inanç, kültür, düşünce ve ideolojiye sahip bireylerin birlikte eğitim görüp vakit geçirdiği kurumlardır. Dolayısıyla okulların söz konusu farklı özelliklere sahip bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayarak farklı dünya görüşüne, din ve mezhep özgürlüğüne hak tanıyan eğitim sistemine sahip olmaları önem arz etmektedir.⁵ Bu durumda okul, hem farklı dünya görüşüne, din ve mezhep özgürlüğüne hem de özel görüşlerin üzerinde birleştirici, bütünleştirici, toplumun devamlılığına ve yenilenmesine katkı sağlamada önemli role sahiptir.⁶

¹ Cemal Tosun, "Din Öğretiminde Değer Öğrenme", *Ortaokul 5-8 Düşünen Sınıflarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*, ed. Cemal Tosun (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 159.

² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), 25.

³ Muhammed Şevki Aydın, *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996), 1; Leyla Küçükahmet, "Öğretmen Eğitimi ve Eğitim Sisteminde Öğretmenin Rolü", *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Leyla Küçükahmet (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 163.

⁴ Mualla Selçuk, "Karşılaşma Ahlakı: Kavşaklar, İlişkiler, Ortaklıklar", çev. Vahdettin Şimşek vd. *Kalemname 4 / 8* (Aralık 2019), 416.

⁵ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 85.

⁶ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 43.

Günümüzde din insanlık için yeniden yükselen bir değere dönüşmektedir.⁷ Farklı kültür ve dinlerden insanların bir arada yaşadığı ortamlarda okullarda uygulanmakta olan müfredatta en çok dikkat edilmesi gereken alanlardan birisi de din öğretimidir.⁸ Çünkü okullarda verilen sağlıklı din eğitiminin amacı, öğrencilere farklı olanı fark etmelerini ve anlamaları için gerekli olan becerileri geliştirmektir.

1. Din ve Eğitim

Din ve eğitim, insanla birlikte ortaya çıkan olgulardır. İnsanlık tarihi ve toplum bilimi tarihi çalışmaları, tarih boyunca hiçbir toplumun dinsiz yaşamadığını ortaya koymuştur. Semavi dinler de dini ilk insanla başlatmaktadır.⁹ Din, 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde de bütün dünyada yeniden yükselen bir olgu olmuştur. Toplumlar içerisine düştükleri manevi bunalımdan kurtulabilmek için dine ve dini değerlere yönelmektedir. İnsanlığın son dönemde yaşadığı tecrübeler din olgusunu dikkate almadan bir yere varmanın mümkün olmadığını bütün açıklığı ile ortaya koymuştur. Çünkü Semavi dinlere göre Allah katından gelen vahyin ve onun etrafında şekillenen ilahi nitelikli dinin esas amacı bireyin sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaktır.¹⁰

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde birey doğayı gözlemleyerek ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için deneme yanılma yoluyla bilgi edinmiştir. Başlangıçta ailelerin daha sonra da toplumun en yaşlıları gençlere bildiklerini öğretmiştir.¹¹ Söz konusu dönemde informal şekilde gerçekleşen eğitim öğretim birey ve toplumun istek, ihtiyaçları doğrultusunda formal biçime dönüşmüştür. Daha sonraki dönemlerde eğitim, okullarda ve örgün şekilde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Eğitimin ulusal düzeydeki amacı, hem toplumun mevcut değer ölçülerini ve hukuk düzenini yetismekte olan nesillere tanıtip benimsetmektir. Ayrıca bireyi söz konusu düzene itaatle birlikte yeni değerler yaratmaya, benlik geliştirmeye ve topluma yeni seviyeler kazandırmaktır.¹² Eğitimin insani değerlerin geliştirilmesi, kültürel farklılıklara karşı duyarlı insanlar yetiştirilmesi ve insan kaynaklarının kalitesinin artırılması gibi evrensel düzeyde gerçekleştirmesi beklenen temel amaçları da vardır.¹³

Din ile eğitimin amaç ve işlevine bakıldığında ikisinin de ahlaklı, dürüst ve nitelikli birey yetiştirme amacı ve iddiasında oldukları görülmektedir. Bu durum tarih boyunca

⁷ Hüseyin Yılmaz, "Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Birlikte Yaşama Kültürü", *Prof. Dr. Beyza Bilgine Armağan*, ed. Mualla Selçuk vd. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 341.

⁸ Muhittin Okumuşlar, "Çok Kültürlü Toplumlarda 'Din Hakkında Öğrenme' ve 'Dinden Öğrenme' Modeli", *Marife* 7/2 (Güz 2007), 251.

⁹ Şükrü Keyifli, *Toplumsal Süreçler ve Yaygın Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2013), 55.

¹⁰ Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci* (İstanbul: Endülüs Yayınlar, 2016), 130-131.

¹¹ Ayşe Füsün Öksüzoğlu, "Din Eğitimi Biliminin Tarihsel Gelişimi", *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Leyla Küçükahmet (Ankara: Nobel Yayınları, 2016), 3.

¹² Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 18.

¹³ Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 27.

devam eden bir birlikteliği de beraberinde getirmiştir. Bu anlamda genel olarak semavi kitaplar, özel olarak da Kur'an-ı Kerim incelendiğinde¹⁴ semavi kitaplar incelendiğinde din ile eğitimin ilişkisi hakkında önemli içerik sundukları görülmektedir.¹⁵

2.Okulda Din Eğitimi ve Öğretimi

İnsan, dünyaya gözünü açtığı andan itibaren çevresinde cereyan eden olgu ve olayların varoluşlarını anlamlandırmaya çalışmaktadır. Çocuklar özellikle üç yaşından itibaren çevresinde görüp de anlamlandıramadığı olayları anlayabilmek için anne ve babalarını soru yağmuruna tutmaktadır. Okul öncesi dönem çocuklarında soru sormaya düşkünlük ve merak duygusu bu dönemin en belirgin özelliklerindedir. Çünkü bireyin sahip olduğu söz konusu duygular fitridir.¹⁶ Bu konuda en büyük görev aileden sonra okullara düşmektedir. Okullarda uygulanan müfredatın temel amacı öğrenciyi yetiştirmek, topluma hazırlamak, toplumun değer yargılarını öğretmek, kısacası öğrencinin hayatı anlamlandırabilmesine ve karşılaştığı problemlerin üstesinden gelebilmesine katkıda bulunabilmektir. Söz konusu eğitim kurumunda verilmekte olan eğitim-öğretimin amacı hem insanın yaratılışından itibaren sahip olduğu yeteneklerin geliştirilmesine hem de söz konusu yeteneklerin hayatın gereklerine uygun olarak zenginleştirilmesi ve biçimlendirilmesine katkı sağlamaktır. Özellikle okullarda verilmekte olan din eğitimi, diğer derslerle birlikte öğrencilerin içerisinde yaşadıkları kültürü anlamakla birlikte onların sosyalleşmelerine ve sahip oldukları kültürü geliştirecek bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaktır. Dolayısıyla okulların bireysel, sosyal, kültürel ve tarihi bir gerçeklik olan din olgusunu hiçe sayması ve görmezlikten gelmesi düşünülemez. Çünkü diğer dersler hangi nedenlerden dolayı eğitim-öğretim konusu haline getirilmiş ise din eğitimi de bu sebepten dolayı öğretim konusu edilmelidir.¹⁷ Özellikle çoğulcu toplumun okuluna uygun olan farklı dini inanç sahibi bireylerin hem kendi dinlerini hem de diğer dinleri sağlıklı bir şekilde öğretim konusu yaparak huzurlu bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca söz konusu eğitim kurumları farklı inanç, kültür ve ideolojik çevrede yetişen bireylerin farklı din, inanç ve kültürlere karşı olan ön yargısını çeşitli etkinliklerle olumlu yöne çevirebilir. Aksi takdirde empati, güven, herkesi olduğu gibi kabul etme bilincinin oluşmadığı toplumlarda sağlıklı bir eğitim ve birlikte yaşama kültüründen bahsetmek mümkün değildir.

¹⁴ Bk. Yusuf Bahri Gündoğdu, *Alak Suresinin İlk Beş Ayetinin Eğitimsel Değeri* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020).

¹⁵ Cemal Tosun, "Tarihten Günümüze Eğitim ve Din İlişkisi ve Okulda Din Öğretimi Üzerine", *Türk Yurdu Dergisi* 293 (Ocak 2012), 123.

¹⁶ İbrahim Ethem Başaran, "Temel Eğitim Politikalarımız Ne Olmalıdır?", *Temel Eğitim ve Sorunları, Türk Eğitim Derneği IV. Eğitim Toplantısı* (Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1981), 15.

¹⁷ Mualla Selçuk, "Din Öğretimi Özgürleştirilen Bir Süreç Olabilir mi?", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000), 207-209.

Dini kaynaklarla birlikte bazı felsefeciler ve psikologlar da çalışmalarında, insanda doğuştan Aşkına olanı kavramaya yönelik bir kabiliyetin varlığına yer vermiştir. Özellikle de din psikolojisi alanında yapılan bilimsel araştırmalar inanma ve din duygusunun, her insanda doğuştan var olduğunu ortaya koymuştur.¹⁸ Çünkü tat alma duygusunu kaybetmiş birisinin gıdaların tadını alması nasıl mümkün değilse, Aşkın bir varlığı kabullenebilme yeteneğine sahip olmayan birisinin de Allah'ın varlığına inanabilmesi düşünülemez.¹⁹ Bu bağlamda inanma duygusu bir yetenektir çünkü her insan doğuştan, bir aşkın varlığa inanma ve bağlanma kabiliyetindedir. Bir ihtiyaçtır çünkü her insan doğuştan sahip olduğu bu yeteneğini kullanarak, inanma ile ilgili duygularını doyurma yollarını aramaktadır. Bu anlamda din ve inanma, insanın insan olma özelliklerindedir; adeta insan varlığının olmazsa olmaz bir parçasıdır.²⁰ Burada önemli olan insan fıtratındaki Aşkın bir varlığa inanma duygusunu dinin asıl kaynaklarından, bilimsel yöntemlerle besleyip geliştirmek, onu bodur bırakmamak ve yozlaşmasına fırsat vermemektir. Bilgin, bir toplumda sağlıklı din eğitiminin verilmemesinin nelere yol açtığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Büyük çoğunluğu ile ağır bir cehalet içerisinde bulunan anne-babalara bırakıldığı dönemde bu eğitim durmamış, aksine gizli ve kaçak olarak, çok kötü şartlar ve pek ilkel metotlarla, olumsuz yönde gelişme göstermiştir. Toplumumuz bu huzursuzlukların olumsuz sonuçlarını görmüştür. Din eğitimi adı ile milletin birliğini ve bütünlüğünü zedeleyici cereyanlar ortaya çıkmış, devlet bunları izlemek zorunda kalmıştır. Bu sırada görevlilerin din konusundaki yetersizliği, bir cereyana bağlı olanla, normal ibadetini yapan Müslüman bir vatandaşı ayırt edememiş, zararlı yayın şüphesi ile toplatılan kitaplar arasında Kur'an-ı Kerim ve ilmihal kitabı bulunabilmiştir...”²¹

Okulda eğitim-öğretim programları oluşturulurken öğrencinin yaşadıklarının ve yaşaması muhtemel olanların göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir. Öğrencinin hayatı için bir anlam taşımayan unsurlar, öğrenme konusunda her zaman sıkıntıya neden olabilir.²² Çünkü okullarda öğrencilerin ihtiyaçlarına, toplumun beklentilerine ve eğitim felsefesine uygun olarak hazırlanan programlar doğrultusunda öğretim yapılmakta ve öğrencilerde arzu edilen davranış değişikliği meydana getirilmeye çalışılmaktadır.²³ Dolayısıyla okullarda din eğitimine yer verilmesi öğrencilerin gerekli bilgi, beceri ve anlayış kazanmalarına, kimlik ve kişiliklerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Din

¹⁸ Mustafa Öcal, “Okul öncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 60; Paul E. Johnson, “Dini Tecrübe”, çev. Recep Yaparel, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 199.

¹⁹ Ali Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/12 (2012), 40.

²⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2011), 94.

²¹ Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 479-480.

²² Recai Doğan-Cemal Tosun, *İlköğretim 4.ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi* (Ankara: Pegem Akademi, 2002), 47.

²³ Selçuk, “Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?”, 208.

dersi, müfredattaki diğer derslerle birlikte çocukların ve gençlerin içerisinde yaşamış olduğu toplumu, kültürü anlamalarına yardımcı olur. Onların sosyalleşmelerini ve kültürü geliştirecek bireyler olarak yetişmelerinde önemli rol oynar.²⁴

Okul hayatın uzantısı olduğu için din eğitimi olgusu göz ardı edildiğinde okul görevini tam olarak yapmamış olur. Çünkü sosyal yaşam içerisinde var olan şeylerin okulda görmezden gelinmesi gerçekçi bir yaklaşım değildir. İnsanı eğitip yetiştirmek, toplumun fertlerini duygu ve davranışta birbirine yaklaştırmak okulun temel görevlerinden sayılmaktadır. Dolayısıyla okulda gerçekleştirilen eğitim-öğretim kültürün merkezinde yer alan dinden gelen bilgi ve değerleri yok sayamaz. Ayrıca insanın doğuştan getirdiği inanç duygusunu ve onun anlam arayışı ile ilgili gereksinimini ihmal edemez.²⁵ Okullardaki din eğitiminin amaçlarını insani, kültürel ve toplumsal şeklinde ifade etmek mümkündür.

İnsani amaç: Genel eğitimden beklenen, bireyin bütün kabiliyetlerini ortaya çıkarmak, geliştirmek, maddi ve manevi ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde doyurmaktır. Söz konusu eğitim sürecinde insanın doğuştan sahip olduğu inanma duygusunun karşılanması gerekir. Eğer okul bireyin bu temel insani hakkını göz ardı ederse görevini ihmal etmiş olur. Çünkü okulda verilen din eğitimi öğrenciye, insanın yeryüzündeki varlığına, dinin, özellikle doğruluğuna inanılan dinin varlık anlayışı açısından yorum getirme ve açıklık kazandırma konusunda yeterlik sunmaktadır.²⁶

Kültürel amaç: Eğitimin temel görevlerinden biri de kültürlemedir. Kültürü oluşturan unsurlardan birisini de din olgusu oluşturmaktadır. Kültürleme görevini yerine getiren okullardaki eğitim dini ve dini geleneği öğretme durumundadır. Dolayısıyla eğitim programı içerisinde yer alan din dersleri dini, hem bir kültür unsuru olarak hem de diğer kültür unsurlarını etkileyen bir faktör olarak öğretmesi beklenmektedir. İçerisinde toplumun mimarisinde, musikisinde, konuşmalarında dini motiflere rastlanmaktadır. Okulda verilen din eğitimi bireyin yaşadığı topluma ve kültüre uyum sağlamasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla okul çağdaş kültürü damgalamış olan tarihi mirası, bu mirasın önemli bir bölümü ve yapıcısı olan dini, yetismekte olan nesle tanıtmaktadır.²⁷

Toplumsal amaç: İnsan sosyal bir varlıktır. Okul bireyin içerisinde yaşamış olduğu topluma uyum sağlamasına katkı sağlayan önemli kurumlardan biridir. Toplumun değerleri, gelenekleri ve göreneklerinde dinin etkisi önemli derecede görülmektedir. Bu durumda toplumun değerleri öğretilirken dinden yararlanmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Okulda verilen din eğitim ve öğretimi dini etkinliklere katılmak isteyenlere

²⁴ Selçuk, "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir mi?", 207.

²⁵ Beyza Bilgin, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri* (Ankara: Emel Matbaacılık, 1980), 14.

²⁶ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 44; Mustafa Önder, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine", *Düşünen Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi İlkokul 4. Sınıf*, ed. Cemal Tosun-Mizrap Polat (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 20; Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: Dem Yayınları, 2019), 84.

²⁷ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 44; Mustafa Önder, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine", 20; Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 84.

gerekli hazırbulunmuşluk sağlamak, dini etkinliğe katılmak istemeyenleri ise dini etkinlikleri anlama ve olumlu değerlendirme yeteneği kazandırmak suretiyle kişinin toplumsallaşmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla okul bireye içerisinde yaşadığı toplumun davranışlarına yön veren inançları tanımlarına katkı sağlamaktadır.²⁸

21. yüzyılda çoğulcu toplumlarda herkese yönelik eğitim veren devlet okullarındaki din eğitim-öğretiminin çoğulluğu kabul edip ona değer vermesi, okulların temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir.²⁹ Bu durumu farklı ülkelerde din eğitimi için ortaya konulan amaçlarda da görmek mümkündür. Çoğulcu toplumların okullarındaki din eğitiminin amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Öğrencilerde, kendilerinden farklı inanç ve kültüre sahip insanları anlama, onlara saygı duyma duygu ve düşüncesinin oluşmasına katkı sağlamak.
- Öğrencilerde, çoğulcu bir toplumda birlikte yaşamaya yönelik olumlu bir tutum gelişmesine katkı sağlamak.
- Öğrencilerin farklı inanç ve mezhep hakkında bilgi edinme ve anlayış geliştirme konusunda yetenek sahibi olmalarına katkıda bulunmak.
- Öğrencilerin kişisel, ahlaki ve manevi gelişimine destek olmak.³⁰

3. Din Öğretimi Yaklaşımları

Dünya genelinde özellikle gelişmiş ülkelerde artık din eğitiminin meşruiyeti konusu tartışılmamaktadır. Söz konusu eğitim ile ilgili tartışmaların merkezini din eğitimi kurumları, din eğitimi yöntem-teknikleri ve yaklaşımları gibi konular oluşturmaktadır. Ayrıca bireylerin din eğitimi ihtiyaçlarını karşılama hususunda yeni modeller ortaya konulmaya çalışılmaktadır.³¹ Ortaya konulan yeni yaklaşımların dinin inançlarını, bilginin hangi amaçla kim için ve nasıl bir dünyada kullanabileceğini sorgulayacak biçimde yetişmelerine katkıda bulunmak, bu bağlamda dinin birleştirici, huzur verici ve barışı sağlayıcı gücünü yeniden keşfetmeye yönelik olmasına özen gösterilmektedir.³² Çoğulcu toplumlarda M. Grimmit tarafından ortaya konulan, J. Hull tarafından geliştirilen dini öğrenme, din hakkında öğrenme ve dinden öğrenme gibi farklı din eğitimi modellerine³³ rastlansa da çalışmada Mezheplere Göre Din Öğretimi, Mezheplerüstü Din Öğretimi, Dinlerarası Din Öğretimi ve Fenomenolojik Yaklaşım modelleri ele alınmaktadır.

²⁸ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 44; Recai Doğan, "Prof. Dr. Beyza Bilginin Okulda Din Öğretimine/Din Derslerine Yaklaşımı", *Prof. Dr. Beyza Bilgine Armağan*. ed. Mualla Selçuk vd. (Ankara: Grafiker Yayınları), 138; Önder, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine", 20; Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 84.

²⁹ Religious Diversity and Intercultural Education: A Reference Book For Schools, Council of Europe 2007; Toledo Guiding Principles on Teaching About Religions and Beliefs in Public Schools, OSCE 2007.

³⁰ Muhittin Okumuşlar, "Çok Kültürlü Toplumlarda 'Din Hakkında Öğrenme' ve 'Dinden Öğrenme' Modeli", *Marife*, 7/2 (Güz 2007), 252.

³¹ Muhammed Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 347.

³² Mualla Selçuk-Cemal Tosun, "Türkiye'de ve Almanya'da (İslam) Din Dersleri", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, ed. Remziye Yılmaz (Ankara: Sinemis Yayınları, 2005), 371.

³³ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 351.

3.1. Mezheplere Göre Din Öğretimi

En eski din öğretimi programı olarak bilinen mezheplere göre din öğretimi, öğretmenin alıcı konumundaki gençlere öğretmek istediği dinî inançlar temeline dayandığı din öğretimi modelidir. Çoğunlukla tek bir din ya da mezhep mensuplarının yoğun bir şekilde yaşadığı ülke ve toplumların okullarında din öğretimi mezhebe göre programlanıp uygulanmaktadır. Mezheplere göre din öğretiminde mensup olunan mezhebin öğretimine ağırlık verilmekte her mezhep ya da dinin öğretimi için ayrı sınıflar oluşturulmaktadır. Bu sınıflarda verilen derslere o din ya da mezhebin mensubu öğretmenler ders vermektedir. Din öğretimi modelinde temel inanç öğrencilere mensubu olduğu mezhebi ya da dini sevdirmek ve onları o dinin inanırı haline getirmektir.³⁴ Çoğu Batı ülkesinde kilise okullarında, Almanya'da Katolik ve Protestan din derslerinde ve Yunanistan'da Ortodoks din öğretiminde mezheplere göre din öğretimi yaklaşımı uygulanmaktadır. Okullardaki din derslerinin statüsü, devlet ve rejim anlayışı ile toplumsal yapıya göre zorunlu, seçmeli olarak değişiklik gösterebilmektedir.³⁵

Küreselleşme ve toplum yapısındaki değişiklikler gerekçe gösterilerek mezheplere göre din öğretimi modeli yeterli görülmeyip eleştirilse de tarihi arka planından dolayı halen pek çok ülkede kullanılmaktadır. Ayrıca gerek mezheplerüstü din öğretimi, gerek dinler üstü din öğretimi modeli gerekse fenomenolojik din öğretimi modelinde bireyin mensubu olduğu dini ve mezhebi iyi derece bilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Birey mensubu olduğu dini veya mezhebi öğrenme sürecinde mezheplere göre din öğretimi modeli daha yararlı olabilir. Eğer öğrenci mensubu olduğu din hakkında yeterli bilgiye sahipse, o din hakkındaki yanlış, tek yönlü ve ön yargıdan uzak durur. Ayrıca kendi dinini iyi öğrenen ve başka din ve kültürlerle bir arada yaşayan birey, o dinin inanırlarının da inançlarını öğrenecek ve karşılıklı anlayış ve işbirliği için çaba harcamaya hazır olacaktır.³⁶

3.2. Mezheplerüstü Din Öğretimi

Mezheplerüstü din öğretimi mezhep, tarikat ve cemaat ayrımı yapılmaksızın bir dinin bütün inanırları için planlanmış din öğretimi modelidir. Dersin içeriğine bakıldığında mezheplere ait özel konulara bilinçli olarak yer verilmediği, konuların derse katılanların hepsini kapsayacak biçimde ve mensup olunan dinin temel kaynaklarına dayanılarak belirlendiği görülmektedir. Mezheplerüstü din öğretiminde mezheplerin hepsine temel teşkil eden genel bir din ve ahlak kültürünün verilmesi amaçlanmaktadır.³⁷

Mezheplerüstü din öğretim modelinin uygulandığı din dersinde bir din içerisindeki ayrılıklarda daha ziyade ortak noktalar öğretim konusu yapılmaktadır. Böylelikle o dinin mensupları arasında ortaya çıkabilecek çatışma ortamı engellenerek onların ortak duygu ve düşünce etrafında toplanmaları sağlanabilir.

³⁴ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 132.

³⁵ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 133.

³⁶ John Shepherd, "Fenomenolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2004), 331.

³⁷ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 73-74.

3.3. Dinlerarası Din Öğretimi

Dinlerarası din öğretimi küreselleşme, göç ve toplum yapısındaki değişiklikler üzerine ortaya çıkmıştır. Bu din öğretimi modelinin temel amacı aynı ülkede yaşayan farklı dinlere mensup öğrencilerin aynı sınıf ortamında, ayrı din dersleri görerek dinsel yönden birbirlerine yabancılaşmalarını önlemek için aynı derste, dinlerdeki ortak konuları işleyerek birbirlerini anlamalarına yardımcı olmaktır.³⁸

Dinlerarası din öğretimi, öğrencilerin sahip oldukları dinsel gelenek, görenek ve dünya görüşleriyle birlikte, içerisinde yaşadıkları toplumdaki diğer dinleri, dinsel gelenekleri ve kültürleri de öğretime konu eden bir eğitim modelidir. Bu modele göre öğrenci sadece tek bir dinî dünya görüşüne göre değil aynı zamanda diğer dinî dünya görüşlerine de açık olacak şekilde yetiştirilmektedir. Dolayısıyla okullarda dinlerarası din öğretimi modelinin uygulandığı din derslerinde öğrenciye dünyada sadece kendi sahip olduğu dinsel geleneğin değil aynı zamanda diğer dinsel geleneklerin de mevcut olduğu öğretilmeye çalışılmaktadır.³⁹ Ayrıca söz konusu ders öğretimi modelinde karşılaştırmalı din bilimi esas alınmaktadır.⁴⁰

Dinlerarası din öğretimi modelinin uygulandığı din dersine katılan öğrenciler, farklı dini inançları anlayarak farklı olana saygı duyma becerisini kazanabilirler. Öğrenci mutlak hakikatin sadece inandığı dinde olduğu düşüncesinden vazgeçebilecek, kendi dinlerine eleştirel gözle bakabilecek ve hakikatin farklılıklar içerisinde aranması gerektiği düşüncesine sahip olacaktır. Bu durum özellikle çoğulcu bir toplumun ihtiyaçlarına cevap veren din öğretimi yaklaşımının din derslerinde uygulanmasının farklı din, mezhep, cemaat ve tarikat mensubu bireylerin birlikte, huzur içerisinde yaşamasına katkı sağlayabilir.

3.4. Fenomenolojik Yaklaşım

Fenomenolojik din öğretimi yaklaşımı İngiltere’de uygulanmış olan dinler arası eğitimin denenmiş somut halidir. Bu öğretim yaklaşımının içeriği incelendiği zaman farklı dinlere mensup insanların bir arada yaşama olgusunun yarattığı ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya konulmuş bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu din öğretimi modelinde farklılıklar yargılanmadan anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmakta ve bunların hepsinin birlikte, barış içerisinde nasıl yaşayacağı öğretim konusu yapılmaktadır. Farklı dini, kültürel olgu ve olaylarda bulunduğu düşünülen evrensel özü veya ideal tipleri ortaya çıkarmayı amaçlayan fenomenolojik din öğretiminin yaklaşım ve uygulamalarına fenomenoloji bilimi kaynaklık etmektedir. Çünkü fenomenoloji bilimi, birbirine yakın dini ve kültürel içeriği belirli olgu grupları çerçevesinde gruplandırarak yorumlamayı esas almaktadır. Özellikle din eğitimi ve öğretiminde kullanılan materyalleri öğrencinin ön

³⁸ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 135-136.

³⁹ Mahmut Aydın, “Din Öğretiminde Dinlerarası Yöntem Tartışma Metni”, *Din Öğretiminde yeni Yöntem Araştırmaları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü 2004), 269.

⁴⁰ Recai Doğan, “Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli.”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 23.

kabullerini parantezleyerek, onu tecrübe edenin ifadeleri içerisinde sunmaya çalışan bir anlayışı geliştirmeyi amaçlamaktadır.⁴¹

Fenomenolik yaklaşımının özelliklerine bakıldığında parantezleme ve empati kavramları dikkat çekmektedir. Parantezleme ile kastedilen, kişinin kendi inançlarını mümkün olduğunca ertelemesi ve böylece söz konusu inançların, kişinin başka dinlere karşı bakış açısına aleyhte tesir etmemesi, doğru anlaşılmayı ve doğru öğretimi engellememesidir. Söz konusu yaklaşım sayesinde birey hem ön yargısından kurtulmuş hem de farklı inanç ve düşünce sahibi kimseleri anlama yeterliğine ulaşmış olabilir. Hıristiyanlar artık Yahudi kutsal metinleri için, küçük düşürücü bir Hıristiyan sıfatı olan Eski Ahit'i kullanmayı değil, İbranice İncil'i veya Yahudi terimi olan Tanah'ı kullanmayı tercih edecektir. Hıristiyan önyargılarından kaçınmak için Museviliği, Yahudi perspektifinden öğretmeye çalışacaklardır. Aynı şekilde, Hz. Muhammed'i otomatik olarak Hz. İsa'dan daha aşağı olarak tasvir etmek yerine İslam'ın bu merkezi olgusunu Müslüman perspektifinden öğrenmeye çalışacaktır. Aynı durum, bir dizi başka dinler için de geçerlidir. 'Empati' kavramı ile kastedilen öğrencilerin farklı dinleri sadece bilişsel düzeyde değil, aynı zamanda o dinlerin inançlarını anlamaları, hissetmeleri ve farklı inanç, düşünce sahibi olanlara saygı göstermeleri kastedilmektedir. Mesela Müslüman olarak hacca gitmenin veya Yahudi olarak Kudüs'teki Ağlama Duvarında dua etmenin veya Roma Katolik'i olarak Roma'yı ya da diğer kutsal merkezlerden birini ziyaret etmenin nasıl hissettiriyor olabileceği anlayışını öğrencilere kazandırmak ve bu konuda onlarla iletişim kurmaktır.⁴²

Bu bağlamda çoğulcu toplumlardaki okullarda farklı inanç ve kültür sahibi kimseler Fenomenolojik din öğretimi yaklaşımı sayesinde birbirini anlama ve huzur içinde yaşama imkânı elde etmişlerdir. Söz konusu yaklaşımın uygulandığı din öğretiminde öğrenciler derse birlikte girerler, mezheplerin ve dinlerin hepsi ayrı ayrı öğretim konusu yapılır, her öğrenci kendi dininin işlenmesine katkıda bulunur. Çocuklar hem kendi inancını hem de birlikte yaşadığı arkadaşlarının inanç ve düşüncelerini tanımış olurlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Eğitim, hem insanın yaratılışından itibaren sahip olduğu yeteneklerin gelişmesine hem de söz konusu yeteneklerin hayatın gereklerine uygun olarak zenginleşmesine ve biçimlenmesine önemli derecede katkı sunmaktadır. Sağlıklı bir eğitim sürecinden geçen

⁴¹ Beyza Bilgin, "Mezhepler ve Dinlerarası Eğitim ve İş Birliği", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, ed. Remziye Yılmaz (Ankara: Sinemis Yayınları, 2005): 133; Robert Jackson, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, çev. Üzeyir Ok vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 21.

⁴² John Shepherd, "Fenomenolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi", çev. Didem Nasıman, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2003), 324; Ahmet Yemenici, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 64-65.

bireylerden oluşan toplumun birlik ve beraberlik içerisinde, uzun dönemde ayakta kalabilmeli ihtimali daha yüksektir.

Eğitim ailede başlayıp sosyal çevrede devam etmektedir. Söz konusu ortamlarda eğitim sosyal öğrenme şeklinde gerçekleşmektedir. Birey önce içerisinde yaşadığı sosyal çevrede gerçekleşen olayları gözlemlemekte daha sonra onları taklit ederek öğrenmektedir. Yani öğrenme informal bir şekilde gerçekleşmektedir. Eğitimin planlı, programlı, amaçlı ve uzman eşliğinde formal şekilde gerçekleştirildiği yer ise okuldur. Söz konusu kurum bireye eğitim konusunda fırsat eşitliği sunmaktadır. Çünkü aynı toplum içerisinde yaşayan bireyler ekonomi, kültür ve sosyal çevre bakımından aynı imkâna sahip olmayabilir. Okullarda uygulanan müfredatın temel amacı öğrenciyi yetiştirmek, topluma hazırlamak, toplumun değer yargılarını öğretmek, kısacası öğrencinin hayatı anlamlandırabilmesine ve karşılaştığı problemlerin üstesinden gelebilmesine katkı sağlamaktır.

Okulda hazırlanan eğitim öğretim programları bireyi bütün olarak değerlendirmek durumundadır. Onun bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişiminin ahenkli bir şekilde gelişiminin göz önünde bulundurulması sağlıklı bir eğitimin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle okul müfredatında diğer derslerle birlikte din eğitimine de yer verilmesi öğrencilerin içerisinde yaşadıkları kültürü anlamalarına, sosyalleşmelerine, empati kurmalarına, farklılıkları fark edip onlara saygı duyan ve sahip oldukları kültürü geliştirecek bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda gelişmiş ve çoğulcu topluma sahip ülkelerde din eğitiminin meşruiyeti konusu tartışılmamaktadır. Söz konusu ülkelerde din eğitimi yöntem-teknikleri ve yaklaşımları ile ilgili hususlar tartışılmaktadır. Bu tartışmalar Fenomenolojik Yaklaşım, Dinlerarası Din Öğretimi, Mezheplerüstü Din Öğretimi, Mezheplere Göre Din Öğretimi gibi yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Söz konusu yaklaşımlar öncelikle bireyin kendi inancını dinin kendi kaynaklarından öğrenmelerine vurgu yapmaktadır. Daha sonra farklı inanç ve kültürleri yine onların kaynaklarından faydalanılarak öğrenilmesini ön plana çıkarmaktadır. Okul müfredatında bu şekilde yer alan din eğitimi özellikle çoğulcu toplumlarda farklı dini inanç sahibi bireylerin hem kendi dinlerini hem de diğer dinleri sağlıklı bir şekilde öğrenmelerine ve huzurlu bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaktadır. Birey inandığı, hayatına şekil veren din ve değerler hakkında sağlam, sağlıklı bilgiye sahip olursa özgürce düşünme, sosyal hayatta karşılaştığı problemlerle başa edebilme gücüne sahip olur. Farklı inanç ve fikir akımları ile karşılaştığında tereddüt yaşamaz. Eğer farklı inanç, mezhep, kültür ve düşünceleri kendi kaynaklarında öğrenirse ön yargıdan uzak ve empati kurarak onları anlayışla karşılar. Böylelikle tarih boyunca insanların yanlış anlamları ve farklı sebeplerden dolayı savaş nedeni olarak gösterilen din olgusu farklı kültür, inanç, mezhep sahibi bireylerin birlikte, huzur içerisinde yaşamalarına katkı sağlayabilir. İnsan bildiği, kendisinden emin olduğu bireyden ve bilgiden korkmaz. İnsanlık tarihinde bunun çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür.

Bu bağlamda ideolojiden uzak, bilimsel yöntem ve tekniklerle, her dinin kendi kaynaklarından faydalanılarak, planlı, amaçlı ve uzmanlar tarafından verilen din eğitimi toplumda birlikte yaşama kültürüne katkı sağlamaktadır. Çünkü semavi dinlerin özünde insana değer verme ve herkesi sahip olduğu farklı düşünce ve inançlarıyla kabul etme mesajı vardır. Ayrıca bütün semavi dinlerin kaynağı aynı olduğu için hepsi de insanların yeryüzünde mutlu ve huzurlu bir yaşam sürdürmeleri konusunda birleşmektedir.

Kaynakça

- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Medrese Programları, İcazetnameler, Islahat Hareketleri*. Ankara: Atay Yayınları, 2018.
- Aydın, Mahmut. "Din Öğretiminde Dinlerarası Yöntem Tartışma Metni". *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*. 269-275. Ankara: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2004.
- Aydın, Muhammed Şevki. *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996.
- Aydın, Muhammed Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.
- Başaran, İbrahim Ethem "Temel Eğitim Politikalarımız Ne Olmalıdır?", *Temel Eğitim ve Sorunları, Türk Eğitim Derneği IV. Eğitim Toplantısı*. 3-47 Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1981.
- Bilgin, Beyza. *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*. Ankara: Emel Matbaacılık, 1980.
- Bilgin, Beyza. "İrşadda Evrensel Sorumluluk". *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 1/171-178. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Bilgin, Beyza. "Mezhepler ve Dinlerarası Eğitim ve İş Birliği". ed. Remziye Yılmaz. 130-158. Ankara: Sinemis Yayınları, 2005.
- Bilgin, Beyza. "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 469-483.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Doğan, Recai-Tosun, Cemal. *İlköğretim 4.ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2002.
- Doğan, Recai. "Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli.", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 1-43.
- Doğan, Recai. "Prof. Dr. Beyza Bilginin Okulda Din Öğretimine/Din Derslerine Yaklaşımı". *Prof. Dr. Beyza Bilgine Armağan*. ed. Mualla Selçuk vd. 129-148, Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri. *Alak Suresinin İlk Beş Ayetinin Eğitimsel Değeri*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Jackson, Robert. *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*. çev. Üzeyir Ok vd. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Keyifli, Şükrü. *Toplumsal Süreçler ve Yaygın Din Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: İlahiyat Yayıncılık, 2013.

- Kuşat, Ali. "Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/12 (2012), 35-53.
- Küçükahmet, Leyla. "Öğretmen Eğitimi ve Eğitim Sisteminde Öğretmenin Rolü", *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. Leyla Küçükahmet, 163-174. Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- Selçuk, Mualla. "Karşılaşma Ahlakı: Kavşaklar, İlişkiler, Ortaklıklar", çev. Vahdettin Şimşek vd. *Kalemname* 4/8 (Aralık 2019), 406-421.
- Okumuşlar, Muhittin. "Çok Kültürlü Toplumlarda 'Din Hakkında Öğrenme' ve 'Dinden Öğrenme' Modeli", *Marife* 7/2 (2007), 251-264.
- Onat, Hasan. *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*. İstanbul: Endülüs Yayınlar, 2016.
- Öcal, Mustafa. "Okul öncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59-80.
- Öksüzöğlü, Ayşe Füsün. "Din Eğitimi Biliminin Tarihsel Gelişimi". *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. Leyla Küçükahmetoğlu. 3-13. Ankara: Nobel Yayınları, 2016.
- Önder, Mustafa. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine". *Düşünen Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi İlkokul 4. Sınıf*. ed. Cemal Tosun-Mizrap Polat.15-29. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Paul E. Johnson. "Dini Tecrübe". çev. Recep Yaparel. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1985), 59-80.
- Selçuk, Mualla-Tosun, Cemal. "Türkiye'de ve Almanya'da (İslam) Din Dersleri". *Kültürel Çeşitlilik ve Din*. ed. Remziye Yılmaz. 367-383. Ankara: Sinemis Yayınları, 2005.
- Selçuk, Mualla. "Din Öğretimi Özgürleştiren Bir Süreç Olabilir Mi?". *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000, 207-225.
- Shepherd, John. "Fenomenolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi". çev. Didem Nasıman, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*. 223-335. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2003.
- Tosun, Cemal. "Tarihten Günümüze Eğitim ve Din İlişkisi ve Okulda Din Öğretimi Üzerine". *Türk Yurdu Dergisi* 293/101 (Ocak 2012), 19-24.
- Tosun, Cemal. "Din Öğretiminde Değer Öğrenme". *Ortaokul 5-8 Düşünen Sınıflarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*. ed. Cemal Tosun. 157-201. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Yemenici, Ahmet. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Yılmaz, Hüseyin. "Prof. Dr. Beyza Bilgin ve Birlikte Yaşama Kültürü". *Prof. Dr. Beyza Bilgine Armağan*. ed. Mualla Selçuk vd. 325-350. Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: Dem Yayınları, 2019.